

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕТНІЧНОГО ОДЯГУ ВОЛИНСЬКОГО ТА БІЛОРУСЬКОГО ПОГРАНИЧЧЯ

Мета роботи – відображення в етнічних костюмах волинського та білоруського пограниччя основних традиційних характеристик, що відображають регіональні особливості. **Методологія.** Серед методів дослідження особливу увагу ми надали таким, як: історичні ретроспективи, структурно-функціональний, описовий тощо. **Наукова новизна.** У статті вперше було всебічно обґрунтовано і об'єктивно опрацьовано матеріал з становлення та формування етнічного волинського та білоруського одягу пограниччя. Було систематизовано цей матеріал, проведено аналіз спільних та відмінних рис. **Висновки.** Розглянуто аналіз становлення та формотворення етнічного одягу волинського та білоруського пограниччя. Конкретизовано зв'язок архаїчних архетипів волинян та білорусів з трансформаційними процесами в формотворенні одягу волинського та білоруського пограниччя. Отже, дослідження національних особливостей вбрання українців та білорусів Волинського пограниччя дав змогу підійти до розкриття важливої культурологічної та мистецтвознавчої теми: території особливої цивілізаційної, політичної, економічної та етнокультурної взаємодії, що має назву міжнаціональне пограниччя. Етнічні волинські мотиви знайшли відображення у творчих колекціях українських та білоруських дизайнерів одягу.

Ключові слова: етнічний волинський одяг, етнічний білоруський одяг, етностиль, етнодизайн, волинське та білоруське пограниччя.

Винокур Елена Николаевна, аспирантка Киевского национального университета культуры и искусств
Исследование этнической одежды волинского и белорусского пограничья

Цель статьи – исследование отражения в этнических костюмах волинского и белорусского пограничья основных традиционных характеристик, отражающих региональные особенности. **Методология.** Среди использованных методов исследования особое внимание мы уделили таким, как: исторической ретроспективы, структурно-функциональный, описательный и др. **Научная новизна.** В статье впервые всесторонне обоснован и объективно обработан материал становления и формирования этнической волинской и белорусской одежды пограничья. Был систематизирован этот материал, проведен анализ общих и отличительных черт. **Вывод.** В статье рассмотрено становление и формообразование этнической одежды волинского и белорусского пограничья. Конкретизирована связь архаичных архетипов Волини и белорусов с трансформационными процессами формообразования одежды волинского и белорусского пограничья. Исследование национальных особенностей нарядов украинцев и белорусов Волинского пограничья позволило подойти к раскрытию важной культурологической и искусствоведческой темы: территории особой цивилизационной, политической, экономической и этнокультурной взаимосвязи, которая получила название межнациональное пограничье. Этнические волинские мотивы нашли отражение в творческих коллекциях украинских и белорусских дизайнеров одежды.

Ключевые слова: этническая волинская одежда, этническая белорусская одежда, этностиль, этнодизайн, волинское и белорусское пограничье.

Vynokur Elena, graduate student of Kyiv National University of Culture and Arts
Study of the ethnic costume of Volyn and Belarusian frontier

The purpose of the work is to study the reflection in ethnic costumes of Volyn and Byelorussian frontier of the main traditional characteristics, reflecting regional peculiarities. **Methodology.** Among the research methods used, we give special attention to the following: historical retrospective, structural-functional, descriptive, etc. **Scientific novelty.** The article for the first time comprehensively substantiated and objectively worked out the material on the formation and development of ethnic Volyn and Belarusian frontier clothing. After that we systematized this material, analyzed the common and distinctive features and described it logically. **Conclusions.** For the first time the article analyzes the formation and development of ethnic clothing of Volyn and Belarusian borderland. The connection of archaic archetypes of Volyn and Belarus with the transformational processes in the formation of clothes of Volyn and Byelorussian frontier regions is specified. Thus, the study of the national features of Ukrainian and Belarusian dress of Volyn borderland allowed to approach the disclosure of an important cultural and art-related topic of an inter-national boundary – a territory of a special civilization, political, economic and ethno-cultural interaction. The ethnic Volyn motifs are reflected in the examples of creative collections of Ukrainian and Belarusian clothing designers.

Keywords: ethnic Volyn clothing, ethnic Belarusian clothes, ethnic style, ethnodesign, Volyn and Belarusian borderland.

Актуальність теми дослідження. Становлення будь-яких напрямків моди із зародженням та розвитком тенденцій моди можливе лише в умовах впливу етнічних ідентичностей. Тому в науковому дискурсі сучасної мистецтвознавчої науки особливе місце займає проблема формування та стано-

влення костюмів етнічного волинського та білоруського пограниччя, їх характерних ідентичних рис та відмінних особливостей формування. Тому дослідження трансформаційних процесів народного вбрання волинського та білоруського пограниччя актуальне як з боку висвітлення духовної культури і мистецтва етносу, так і з точки зору еволюції обрядів та звичаїв в регіональних аспектах. Актуальність дослідження висвітлена у працях сучасних українських та білоруських дизайнерів одягу, оскільки етнотдизайн сьогодні є важливою складовою сучасної української та білоруської культури, де поєднуються прадавні народні традиції з сучасними технологіями. Етностиль залишається завжди актуальним і прихильно сприймається на модних показах.

Аналіз досліджень і публікацій. Вченими Р. Захарчук-Чугай, А. Будзан, відмічається [5; 14; 15], що впродовж віків етнічний дизайн вбрання України формувалася у двох основних формах: як домашні ремесла та як організовані виробництва – промисли, пов'язані з ринком. На їх розвиток впливали природні умови України, наявність сировини, вигідне торгівельне та географічне розташування. Значені форми розвитку етнічного дизайну йшли паралельно, тісно переплітаючись між собою. Кожна епоха збагачувала предметно-духовний світ людини і вносила свої зміни. Проте з покоління в покоління передавався генетичний код художньої традиції та художня спадщина народу. Вивчення різних періодів розвитку та видів народного мистецтва проводили К. Кавас, Т. Кара-Васильєва, М. Криволапов, Ю. Легенький, М. Макаренко, П. Мельниченко, С. Мигаль, Л. Оршанський, К. Променицький, М. Станкевич, В. Тименко, В. Титаренко, В. Торканюк, Д. Тхоржевський, А. Хворостов, С. Шевченко, К. Шонк-Русич та багато інших дослідників [4].

Мета дослідження: відображення в етнічних костюмах волинського та білоруського пограниччя основних традиційних характеристик, що відображують регіональні особливості. Постають наступні завдання: проаналізувати фрагментарну життєву еволюцію народного вбрання волинян та білорусів пограниччя; конкретизувати їх зв'язок між собою та виявити спільні та відмінні риси у становленні та формуванні етнічного одягу пограниччя; показати, що саме на архаїчному культурному підґрунті українського та білоруського народів можливий розгляд трансформаційних процесів у етнічному вбранні волинського та білоруського пограниччя.

Серед використаних методів дослідження особливу увагу ми надали таким методам, як: історичні ретроспективи, структурно-функціональний, описовий тощо.

Виклад основного матеріалу. Українське і білоруське пограниччя це суміжні райони національних територій, де проходить державний кордон між Україною та Білорусією. Така контактна територія умовно окреслюється районами єдиної географічної зони Полісся у басейні річки Прип'ять. Як правило, пограниччя – це територія, заповнена естафетно пов'язаними матеріалами. Навіть побіжний огляд окремих галузей традицій побутування населення цього краю дозволяє говорити про багато спільних рис, що простежуються у господарській діяльності українців і білорусів. Особливо яскравим здобутком традиційної культури та мистецтва кожного етносу є святковий і обрядовий одяг, що більше, аніж інші сфери побуту, ілюструє його національну специфіку [12].

Традиційний український та білоруський одяг однорідний по набору компонентів, проте має суттєві локальні відмінності у крої, матеріалі, кольоровій гамі, способі носіння окремих його частин. Багато цих відмінностей часто обмежені лише на рівні окремих районів.

Ми звернемо увагу на висвітленні особливостей жіночого одягу пограничної правобережної Волині. Народний одяг волинян характеризується певною ареальною однотипністю, що окреслюється по вертикалі Волинською, Рівненською областями, західною частиною Житомирської та північної частини Тернопільської та Хмельницької областей. Волинь межує з Брестською й Гомельською областями Білорусії.

За дослідженням К. Матейко, у лісових районах Волинської, Рівненської областей найдовше збереглися стародавні традиції в одязі [7]. Водночас дослідник білоруського етнічного вбрання М. Раманюк також виділяє традиційний одяг Західного Поліського регіону як такий, що ілюструє давні традиційні особливості у крої і декорі одягу білорусів [13].

Аналізуючи і зіставляючи артефакти у другій половині XIX ст. – початку XX ст., можемо виділити декілька типів вбрання жінок пограниччя, яке складалося з таких деталей: спідниці, натільної сорочки, запаски (фартуха), безрукавки і верхнього плечового одягу відповідно до пори року (кожухок чи свитка). Неодмінним компонентом одягу був головний убір і взуття.

Основними компонентами жіночого вбрання були сорочки (білоруською "кашули", "сарочки", "рубахи"; українською "сорочки", "кошулі", "чехлики"), які по територіях пограниччя шились із домотканих лляних полотен [7]. Наприкінці XIX ст. – на початку XX ст. жіноча сорочка була індикаторним показником етнічного, соціального і вікового станів, естетичних смаків та походжень її власників [1]. На території пограниччя побутувало кілька конструктивних типів сорочок.

Для архаїчних типів характерна сорочка тунікоподібна без коміра. Найхарактернішою була сорочка із вставкою плечовою (українською "вуставка", "віставка", "установка", "підплічник", "наплічник", "при рамка", "плечики; білоруською "устаука", "полік"), що вшивалася на розширенні об'ємного станку сорочки і вирізом по горловині [2]. Власне такий крій сорочки домінував, як у повсякденному так і обрядовому костюмі, упродовж багатьох століть, а з 1930-х років залишився побутовати поруч із новими типами сорочок з "гестками", що з'явилися разом із міською модою [3]. Дослідники етнічного вбрання зазначають, що сорочка з "гестками" у традиційній культурі українського і білоруського одягу, явище новітнє [8]. З початком ХХ ст. зональність особливостей традиційної сорочки виразно проявлена в характеристиці оздоблень. В районах Волині типовими були художня тканина геометрична орнаментика із домінуючими червоними кольорами, вишита у техніці хрестик.

Панівним поясным одягом пограничного населення була спідниця, пошита у чотири, чи п'ять, частин полотнища вовняних домотканих тканин [7]. Такі спідниці побутовали під багатьма місцевими назвами: "сукні", "домоткани", "портахи", "фартухи", "літники", "андароки", "саяни", "бурки", які однаково знані українцями та білорусами [7; 8]. Поверх спідниць одягались домоткані вовняні запаски або вишиті фартухи. Домоткані вовняні узорчасті запаски ("затулки") є невід'ємними частинами спідниць із домотканих вовняних тканин, прикрашених різнокольоровими смужками чи клітинками ("літниками", "сандараками", "бурками"), а перкалеві вишиті фартухи увійшли в моду разом із спідницями, що виготовленні фабрично. Варто зазначити, що зонами розповсюдження спідниць в смужки або в клітинки та узорчастих запасок співпадали з білоруською і українською частинами пограниччя. Вовняна червона спідниця літник-андарак у смужку поширена в районах східного білоруського Полісся (калінкавіцького, светагорського, могильовського костюму) та України (овруцького, народицького, малинського). Пограниччя характерне також і стегновим комплексом із лляних спідниць з узорчастими поперечними смугами ("бурками"), а також аналогічними за декоруванням фартухами ("фартушки", "пярэднікі", "прытулки", "затулки", які побутовали на західному Поліссі (дамачавського, кобринського, маларицького білоруського костюму, волинського, рівненського костюму України) [10].

Важливим комплексом одягу жінок пограниччя є безрукавки (українською "корсетки", "камізельки", "горсети", "кабати", "нагруднічки", "жилеточки"; білоруською "гарсетки", "кітлікі", "шнуровки", "кабати"), котрі з'являються в святкових костюмах волинян та білорусів наприкінці ХІХ століття. Наразі повністю не досліджено, як саме вони увійшли в вжиток пограничних районів: чи під впливом культури вбрання інших народів, або ж із міською модою. Однак увесь виявлений матеріал свідчить, що шилась безрукавка із фабричних тканин та побутовала вона з багатьма варіантами розкрою [2]. Приталені коротенькі по талію камізельки зближували костюми українок та білорусок із костюмами польок і литовок [1]. Подовжені приталені корсетки-безрукавки (корсети) із витончених фабричних сукон відносились до костюмів пограниччя. [8]. Для східнополіського костюму характерні безрукавки однобортні ("кабат", "камізелька") із фабричних тканин із оборками по талії, оздоблення нашитими стрічками чи тасьмами [3]. Окрім безрукавок, що є самостійними частинами костюмів, з початком ХХ ст. побутовували "нагрудник" – одяг, подібний безрукавці, що з'єднаний зі спідницею. На зразок, виготовлення з синього сатину та оздоблено нашитим стрічкуванням та застрочкою є проявом кравецької майстерності місцевих швачок.

Невід'ємними частинами народних вбрань волинян були пояси. Пояс підперезував нижній та верхній одяг, а також прикріплював стегові деталі. В одязі жінок використовувались домоткані вовняні крайки ("за пояски", "окрайки") і тонкі вовняні фабричні пояси ("чин докора", "чинка тора") [3]. Зазначимо, що домотканий пояс відомий всім слов'янським народам, а також народам у північно-східній Європі [5]. Тканий волинський пояс був різноманітним по розмірах: вузький – 1 см, широкий – 15-20 см. Жіночі пояси були довшими за чоловічі, тому що їх декілька разів обгортали навколо талій.

Білорусам відомі близько семи варіантів плетіння і ткання поясу. З початком ХХ ст. все частіше пояс виготовляли у двох техніках – на ниту й на дощечці [11]. Аналогічно, такі ж способи побутовали і в Україні.

З початком ХХ ст. відбувались процеси витіснення домотканих вбрань виробами фабрик і поширились промисловими районами зокрема. Лиш у глибоких селах пограниччя продовжував носитись архаїчний тип вбрання. Верхнім одягом був кожух і свита з доморобних сукон (українською "свита", "світа", "чемерка"; білоруською "сердяга", "зіпун", "світа" тощо). Разом із традиційними довгополими вбраннями, на території пограниччя також побутовала коротка сукня "летнік". Українські і білоруські свити характерні білого або сірого кольору із розширенням по вставних клинах ("вусах") полів [7; 9].

Найдавнішим типом головних жіночих уборів у пограничних районах Білорусії та України є намітки рушнікоподібні (українською "намітка", "убрус"; білоруською "наметка", "убрус"). Окрім наміток одягали домоткані хустини наверх очіпків.

Наукова новизна. У статті вперше було всебічно обґрунтовано і об'єктивно опрацьовано матеріал з становлення та формування етнічного волинського та білоруського одягу пограниччя. Після того нами було систематизовано цей матеріал, проведено аналіз спільних та відмінних рис та логічно його викладено.

Висновки. Отже, дослідження національних особливостей вбрання українців та білорусів Волинського пограниччя дозволило підійти до розкриття важливої культурологічної та мистецтвознавчої теми, як міжнаціональне пограниччя – території особливої цивілізаційної, політичної, економічної та етнокультурної взаємодії. Етнічні волинські пограничні мотиви знайшли відображення у творчих колекціях українських дизайнерів одягу: О.Караванської, Л. Пустовіт, Р. Богущької, І. Каравай, О. Даць, Л. Бушинська, Ю.Поліщук, В. Гресь, К. Шнайдер. Етнічні білоруські пограничні мотиви характерні для творчих колекцій білоруських дизайнерів одягу, серед яких Ю. Латушкіна, І.Бойтик, М. Скрабовська, А. Дікун.

Література

1. Богатырев П. Вопросы истории народного искусства /Богатырев П. – М., 1971.
2. Булгакова Л. Деякі конструктивні та художні особливості традиційних сорочок Полісся першої половини ХХ ст. / Булгакова Л. – Львів: Народознавчі зошити. – № 2. – 1996.
3. Булгакова Л. Народний одяг західноукраїнського Полісся кінця ХІХ – початку ХХ століття / Булгакова Л., Пономар Л. – К., 2000.
4. Закономірності розвитку етнотдизайну [Електронний ресурс] / В. Туташинський // Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua>.
5. Криволапов М. Художня критика і проблеми осмислення мистецької спадщини / Криволапов М. //Мистецтво України. – Вип. 1. – К.: Спалах, 2000. – С. 11-12.
6. Маслова Г. Народная одежда русских, украинцев и белорусов в ХІХ – начале ХХ в. / Маслова Г. //Востоchnославянский этнографический сборник. – М., 1956.
7. Матейко К. Український народний одяг /Матейко К. – К., 1977.
8. Миколаєва Т. Украинская народная одежда /Миколаєва Т. – К., 1988.
9. Мороз М. Полесье как историко-этнографическая область, ее локализация и границы / Мороз М., Чакин Й. – К.: Наукова думка, 1988.
10. Молчанова Л. Матеріальна культура білорусок / Молчанова Л. – Мн., 1968. – С.127-131.
11. Паньшты Й. Белорусские народне ткани. Каталог. – Мн., 1979.
12. Пашкова Г. Етнокультурні зв'язки українців та білорусів Полісся. – К. – 1078.
13. Раманюк М. Беларуские народные адзенне (Фотоальбом). – Мн.: Етнографія Беларусі, 1981.
14. Тименко В., Сидоренко В. Професійна дизайн-освіта: теорія і практика художньої обробки деревини. – К.: Педагогічна думка, 2007. – 288 с.
15. Шпарага Т. Про регіональні особливості традиційного жіночого вбрання Волині / Шпарага Т. // Всеукраїнський народознавчий кварталник. – 2004. – №41. – С. 41-48.

References

1. Bogatyrev P. (1971). Questions of the history of folk art. Moscow [in Russian].
2. Bulgakova L. (1996). Some constructive and artistic features of the traditional Polissya shirts of the first half of the twentieth century. Lviv: Narodoznavchi zoshyty [in Ukrainian].
3. Bulgakova L., Ponomar L. (2000). Western-Ukrainian Polissya national clothing of the late nineteenth and early twentieth centuries. Kiev [in Ukrainian].
4. Tutashynskiy V. (2002). Patterns of ethnodesign development. Retrieved from <http://lib.iitta.gov.ua>.
5. Kryvolapov M. (2000). Artistic criticism and problems of comprehension of the artistic heritage. Mystecztvo Ukrayiny, 1, 11-12. Kiev.: Spalah [in Ukrainian].
6. Maslova G. (1956). Folk clothes of Russians, Ukrainians and Byelorussians in the ХІХ – early ХХ century. Vostochnoslavyanskij etnograficheskiy sbornik. Moscow [in Russian].
7. Matejko K. (1977). Ukrainian folk clothes. Kiev.: Spalah [in Ukrainian].
8. Mikolayeva T. (1988). Ukrainian national clothes. Kiev [in Ukrainian].
9. Moroz M., Chakvin Y. (1988). Polissya as a historical-ethnographic region, its localization and borders. Kiev.: Naukova dumka [in Russian].
10. Molchanova L. (1968). Material culture bilorusok. Minsk [in Belarusian].
11. Panshta Y. (1979). Belarusian folk fabrics. Katalog. Minsk [in Russian].
12. Pashkova G. (1978). Ethno-cultural relations of Ukrainians and Belarusians of Polissya. Kiev [in Ukrainian].
13. Ramanyuk M. (1981). Belarusian People's Adzene (Photo Album). Minsk.: Etnografiya Belarusi [in Russian].
14. Tymenko V., Sydorenko V. (2007). Professional design: the theory and practice of the artist's box of a dervish. Kiev.: Pedagogichna dumka [in Ukrainian].
15. Shparaga T. (2004). About regional features of the traditional women's clothing of Volyn. Vseukrainskyi narodoznavchyj kvartalnyk, 41, 41-48. Kiev [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 09.10.2017 р.